

MARTIJN DUINEVELD & GUIDO KUIJER

TEVENS ZAL DIT
ONDERZOEK EEN
BELANGRIJKE
BIJDRAGE
LEVEREN AAN...

**OVER HET POLITIEK MAATSCHAPPELIJKE 'NUT'
VAN SOCIAAL WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK**

INLEIDING

Onder sociaal-wetenschappelijk onderzoek (swo) kan een breed spectrum aan empirische en theoretische studies worden verstaan naar de manieren waarop mensen denken, spreken en handelen. De term sociale wetenschappen of menswetenschappen duidt van oudsher op disciplines als de sociologie, antropologie en de psychologie. Recenter kunnen aan dit rijtje ook disciplines als de politicologie, bestuurskunde, communicatiekunde, sociale geografie en de recreatiesociologie worden toegevoegd. Gebruikmakend van kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden hebben sociaalwetenschappers vele en zeer uiteenlopende studies verricht: van onderzoek naar Balinese hanengevechten (Geertz, 1973), de cognitieve aspecten van emoties (Cornelius, 1996) tot het verkennen van het recreatieve gedrag van natuurkampeers (Lengkeek, 2007). Voor een deel werden deze en andere sociaal-wetenschappelijke studies ingegeven en gemotiveerd door de kennisvragen en de doelen en tradities die min of meer binnen de grenzen van een sociaal-wetenschappelijke discipline zijn geproduceerd en in stand gehouden worden. Voor een deel zullen ze ook, bewust en onbewust, direct en indirect, zijn ingegeven door buitenwetenschappelijke

vragen en doelen. Wetenschap, politiek en maatschappij zijn immers altijd sterk met elkaar vervlochten geweest en dat geldt zeker voor de sociale wetenschappen (Latour, 1993). Daarbinnen is het denken en handelen van mensen in de maatschappij, politiek en wetenschap immers primair object van onderzoek. Politieke en maatschappelijke problemen en vragen hebben dan ook niet zelden direct of indirect invloed uitgeoefend op de productie van sociaal-wetenschappelijke kennis. En ook vandaag de dag is dat nog altijd het geval.

Een belangrijke motivatie van kennisvragers, zoals bestuurders, politici en ambtenaren, om swo te financieren is de gedachte of hoop dat de resultaten daarvan kunnen bijdragen aan het bereiken van uiteenlopende politieke en maatschappelijke doelen. Ze verwachten van onderzoekers dat zij het buitenwetenschappelijke doel of nut van hun studies expliciteren. Zo heeft het NWO in haar aanvraagformulieren voor de financiering van onderzoek een aparte paragraaf opgenomen waarin aanvragers de *'societal and scientific relevance'* dienen te onderbouwen.

Wetenschappers en andere kennisproducenten spelen, volgens de bestuurskundige Hoppe, handig in op de verwachtingen en wensen van de kennisvragers, door het buitenwetenschappelijke nut van het door hen voorgestelde of afgeronde onderzoek niet onder stoelen of banken te steken. Volgens hem plaatst "bijna elk voorstel tot onderzoek – en bepaald niet alleen het zogenaamde derdegeldstroom- of contractonderzoek – (...) zichzelf tegenwoordig als de held op het omslagpunt van fundamenteel naar toegepast onderzoek" (Hoppe, 2002: 9).

Of Hoppe helemaal gelijk heeft durven we hier niet te beweren. Feit is dat in veel onderzoeksvoorstellen en in de inleidingen en de conclusies van (sociaal-) wetenschappelijke studies expliciet melding wordt gemaakt van de buitenwetenschappelijke doelen, de maatschappelijke relevantie of de bijdrage die een onderzoek zal

leveren aan de maatschappij. Er wordt, bijvoorbeeld, gesteld dat swo discussies kan voeden: "Dit onderzoek levert een bijdrage aan de kennisvorming en discussie over de betekenis van etnische concentratie voor sociaal-culturele integratie" (www.nicis.nl). Het zou ook maatschappelijke, politieke en beleidsproblemen kunnen oplossen: "transitiemanagement [biedt] een conceptueel kader dat het mogelijk maakt tot een gerichte mix van sturingsvormen te komen" (Rotmans et al., 2005). Tevens zou het kunnen bijdragen aan de democratisering van beleid: "Om verschillende redenen kan het van belang zijn om rekening te houden met de belevingswerelden van betrokkenen. Ten eerste vanuit het oogpunt van rechtvaardigheid: het is onjuist om geen rekening te houden met mensen die wel te maken krijgen met beleid dat (soms drastische) gevolgen heeft voor deze mensen. Ten tweede vanuit het oogpunt van efficiëntie: als een planproces resulteert in een plan waarin betrokkenen zich kunnen vinden zal de kans op weerstand tegen uitvoering van het plan waarschijnlijk minder zijn. Ten derde vanuit het oogpunt van haalbaarheid: vaak zal medewerking van verschillende betrokkenen (zoals grondeigenaren) vereist zijn om plannen te kunnen uitvoeren" (Jacobs et al., 2007)

De vraag die wij in dit essay willen beantwoorden is of de geciteerde en andere 'beloften' waarmee het buitenwetenschappelijke nut of rendement van swo wordt onderbouwd en gelegitimeerd, in de praktijk ook daadwerkelijk kunnen worden waargemaakt. Oftewel: is er een eenduidige relatie tussen enerzijds de in onderzoeksvoorstellen geëxpliciteerde buitenwetenschappelijke doelen van swo en anderzijds het daadwerkelijke effect dat swo heeft op maatschappelijke, bestuurlijke en politieke praktijken? Om deze vraag te beantwoorden zullen we in het vervolg van dit artikel eerst beschrijven hoe sociaal-wetenschappelijke kennis in uiteenlopende politiek-maatschappelijke contexten daadwerkelijk wordt gebruikt. Vervolgens zullen we de vraag beant-

woorden in hoeverre te voorspellen valt of de gestelde buitenwetenschappelijke doelen ook kunnen worden verwezenlijkt. We concluderen dat swo zeker invloed uitoefent en kan uitoefenen op uiteenlopende politiek-maatschappelijke vraagstukken. De relatie tussen de doelen en het daadwerkelijke gebruik van swo kent echter verschillende gradaties van voorspelbaarheid. Tot slot benadrukken we het belang van kennis over het buitenwetenschappelijke gebruik van swo voor zowel de sociaal-wetenschappelijk onderzoekers als de gebruikers van hun onderzoek.

HET GEBRUIK VAN SOCIAAL- WETENSCHAPPE- LIJK ONDERZOEK

Studies naar het buitenwetenschappelijk gebruik van wetenschappelijke kennis worden geproduceerd binnen disciplines als de bestuurskunde (Veld, 2000, Hoppe, 2002, Turnhout, 2003b), de (wetenschaps-)filosofie (Foucault, 1973, Foucault, 2001b, Foucault, 2003a, Foucault, 2003b) en de antropologie van de wetenschap (Latour, 1995; Latour, 2004). Deze studies leren dat wetenschappelijk onderzoek in de praktijk ‘voor uiteenlopende doelen wordt gebruikt’, of, afhankelijk van het gekozen vocabulaire, ‘verschillende rollen kan spelen’, ‘effecten kan sorteren’, ‘kan worden gevaloriseerd’ of ‘is ingezet’. Voor de uiteenzetting van deze ‘gebruiksvormen’ zijn verschillende termen gebruikt. Door sommigen wordt er bijvoorbeeld een onderscheid gemaakt tussen het instrumentele, strategische en conceptuele gebruik van kennis. Anderen onderscheiden “vier verschillende rollen die kennis kan hebben in beleid (probleemoplosser, probleemsignalering, accommodatie en pleitbezorger (...))” (Turnhout, 2003a: 19).

Hieronder zullen we zeven soorten gebruik uiteenzetten, die voor een deel met elkaar en met andere classificaties overlappen. Deels vormen ze er een aanvulling

op. We onderscheiden onder meer het evaluerende, het communicatieve, het deconstructieve en het probleem-signalerende gebruik van swo. Deze gebruiksoorten zijn afgeleid uit eigen en uit andermans analyses van alledaagse, bestuurlijke en politieke praktijken. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze uiteenzetting niet volledig is. Andere typen gebruik kunnen er aan worden toegevoegd. Ook kunnen sommige gebruikstypen door andere auteurs misschien anders benoemd en ten opzichte van elkaar gepositioneerd worden of geven zij een andere inhoud aan de categorieën (vgl.: Flyvbjerg, 2001, Turnhout, 2003a).

Veelvoorkomend is het gebruik van swo voor de evaluatie van beleid. Dat komt onder meer omdat er binnen de overheid veel vraag is naar het uitvoeren van evaluaties. Deze vraag is, volgens Van der Meer en Edelenbos, deels het resultaat van een trend naar afrekenbaarheid: “...there is a still increasing emphasis on transparency, measurable results and accountability. Policy documents should specify clear goals, the attainment of which should be measured by unequivocal (and if possible quantitative) indicators. Policy makers should be held accountable for the result thus assessed” (Van der Meer en Edelenbos, 2002: 3 geciteerd in Kuindersma et al., 2005: 29). Evaluatiemethodes worden onder andere gebruikt om te analyseren in hoeverre de gestelde beleidsdoelen zijn bereikt. Ook worden ze gebruikt om te onderzoeken of het beleid daaraan bijgedragen heeft; een bepaald beleidsdoel kan immers ook worden bereikt onder invloed van andere factoren dan het beleid zelf. Evaluaties richten zich eveneens op het verloop van het proces en op de werking van de regels, instrumenten, beleidsdocumenten en andere middelen die deel uitmaken van het beleid. Omdat veel beleidsevaluaties betrekking hebben op het functioneren van (de relaties tussen) mensen, regels, instrumenten en organisaties kunnen de meeste evaluaties worden beschouwd als vormen van swo. Swo wordt in de praktijk dan ook

gebruikt voor zowel het ontwerpen van evaluatiemethoden als het uitvoeren van evaluaties en soms ook voor het evalueren van evaluaties en evaluatiemethoden.

De uitkomsten van swo worden regelmatig gebruikt om het beleid van de overheid te democratiseren. Een mogelijkheid daartoe is het analyseren en evalueren van beleidspraktijken. Daarmee worden inzichten verkregen over de mate waarin beleidspraktijken voldoen aan bepaalde democratische idealen. Er kan, bijvoorbeeld, worden onderzocht wat het democratisch gehalte is van het beleid, wie er in een beleidsproces worden betrokken en wie niet, waar de knelpunten liggen en op welke manieren het beleid van de overheid kan worden gedemocratiseerd (zie bijvoorbeeld: Poorter, 2005). Een andere manier waarop het beleid van de overheid wordt gedemocratiseerd is door te trachten recht te doen aan de wensen van uiteenlopende groepen burgers. Deze wensen kunnen worden ingebracht via participatieve processen. Dit soort processen zijn niet zelden mede ‘ontworpen’ en geanalyseerd door sociaalwetenschappers en gebaseerd op swo (zie bijvoorbeeld: Woerkum, 2000, Edelenbos et al., 2001b, Edelenbos et al., 2001a). Naast de directe inbreng van burgers in beleidsprocessen zijn er ook uiteenlopende typen sociaal-wetenschappelijk onderzoek waarin ‘mensenwensen’ in kaart worden gebracht (Jacobs, 2006). Deze typen onderzoek kunnen worden geschaard onder de term ‘belevingsonderzoek’. Met belevingsonderzoek kan men inzicht verkrijgen in de wijze waarop mensen zich tot hun omgeving verhouden. Denk bijvoorbeeld aan grootschalige onderzoeken naar de waardering van landschappelijke transformaties, waarin vragen worden beantwoord als: willen Nederlanders meer autosnelwegen, moeten de grote steden verder uitbeiden, mag daarvoor het groene hart worden opgeofferd?

Het ondersteunen en verbeteren van communicatieprocessen is een andere functie waar swo voor wordt gebruikt. Communicatieprocessen zoals voorlichting,

gedragsbeïnvloeding en propaganda vragen onder meer om kennis over hoe ‘de ontvanger’ van de boodschap denkt over hetgeen waarover men van plan is te communiceren (Woerkum, 1988, Bettinghaus et al., 1994, Woerkum et al., 1999). Wie jongeren ervan wil overtuigen dat het eten van appels goed voor ze is, kan uit een onderzoek naar de attitudes van jongeren ten opzichte van voedsel, hun ideeën over wat ‘cool’ is en niet, een boodschap afleiden die mogelijk aansluit bij de doelgroep. Dit geldt natuurlijk net zo goed voor de overheidscommunicatie over de realisering van meer natuur, overloopgebieden, wegen, spoorlijnen en andere politiek-maatschappelijke ontwikkelingen (vgl. Aarts, 1998).

Een type gebruik van een andere orde dan de hierboven genoemden is het deconstructivistische¹ gebruik van swo. Swo wordt ingezet om te onderbouwen dat bepaalde ideeën, denkbeelden en vooronderstellingen die heersen binnen bepaalde beleidsvelden, de media of in het alledaagse denken van mensen, onjuist zijn. Neem bijvoorbeeld de vele beleidsnota’s waarin wordt geschreven dat archeologie de kwaliteit en de identiteit van een landschap ten goede komt. Antropologisch en sociologisch onderzoek naar de waarden en kwaliteiten die mensen aan het landschap toekennen, leren echter dat deze vooronderstelling te algemeen en in veel gevallen zelfs onjuist is. Mensen kunnen de meest uiteenlopende kwaliteiten, waarden en identiteiten toekennen aan het landschap. Soms speelt cultuurhistorie daar een rol in, soms ook niet. Uit deze studies kan dan ook worden afgeleid dat de waarde en het behoud van cultuurhistorie in veel rapporten wordt gelegitimeerd met onjuiste argumenten (Assche, 2004, Duineveld, 2006).

Swo wordt ook gebruikt om problemen te signaleren, te herformuleren of op de agenda te zetten. Met regelmaat leidt het openbaar maken van de resultaten van swo tot het plaatsen van sociaal-maatschappe-

lijke problemen op de maatschappelijke en politieke agenda. Bijvoorbeeld studies naar de radicalisering van sommige groepen jongeren. Met swo kunnen eveneens problemen worden gesignaleerd ‘door gangbare probleemdefinities (...) tot onderwerp van onderzoek te maken (...)’ (Ark, 2005: 159). Er was, bijvoorbeeld, een tijd dat planologen hun mond vol hadden van meervoudig ruimtegebruik als antwoord op de grote druk op de ruimte. Nederland zou vol zijn en zelfs een hele provincie nodig hebben om aan de ruimteclaims te voldoen. Een aantal sociaal-wetenschappers problematiseerden dit probleem en hebben er op gewezen dat de volheid van Nederland alles behalve een objectief ruimtelijke probleem is maar deels een institutioneel probleem. Nederland lijkt vol omdat het systeem van ruimtelijke ordening functioneert op basis van het principe van de functiescheiding. Daarbij is de volheid van Nederland voor een deel ook een belevingsvraagstuk. Nederland is vol voor diegenen die het als zodanig beleven (Duineveld et al., 2002). Anderen beargumenteren dat Nederland nog lang niet vol is, de hele Londense metropool past immers in het groene Hart. Zeventig procent van ons land bestaat uit weilanden die worden onderhouden door deels via subsidies in stand gehouden boeren.

Met name Foucault heeft laten zien dat swo (met name in de psychologie) heeft gefunctioneerd als machtsstrategie om (groepen) mensen te objectiveren, marginaliseren en te disciplineren (McHoul et al., 1995). Onder meer in zijn boek *Madness and civilization: a history of insanity in the Age of Reason* (Foucault, 2001b) laat hij zien hoe wetenschappelijke categorieën en classificaties in buitenwetenschappelijke praktijken zijn gebruikt om het denken, spreken en handelen van ‘de gek’ van dat van ‘de normale’ mens te onderscheiden (vgl. Foucault, 2003a). De tegenstelling tussen de rede en de waanzin, bijvoorbeeld, is gebruikt om te bepalen en te reguleren welke onderwerpen, subjecten,

uitspraken en praktijken binnen een maatschappij als redelijk worden gezien en welke niet. Dit gebeurt bijvoorbeeld door verbale en andere uitingen die niet binnen ‘normale’ denkbeelden passen als gestoord te bestempelen en de mensen die deze uitingen doen ook als zodanig te behandelen (Foucault, 1988: 40).

De laatste gebruiksvorm van swo die we zullen beschrijven is het gebruik van swo om het denken en handelen van mensen organisaties te legitimeren. Het is een bijzonder type gebruik van swo omdat het, in tegenstelling tot de voorgaande typen, zelden expliciet als doel of gewenste rol van onderzoek wordt genoemd maar misschien wel het meest voorkomend is. Hoppe wijst erop dat studies naar kennisgebruik stuiten op een groot aantal gevallen “waarin onderzoeksbevindingen louter benut worden als politiek wapen ter ondersteuning van al lang ingenomen politieke standpunten. (...) Onderzoek heeft als enige functie het legitimeren van het politieke oordeel” (Hoppe, 2002: 22). Van der Aa trekt vergelijkbare conclusies uit haar studies naar de relatie tussen kennis en beleid in het milieudebat: “Het debat in de projecten lijkt niet zelden een discussie tussen doven en het beleidsveld een arena van worstelaars. Het debat is een welles-nietes discussie tussen voor- en tegenstanders van de gepropageerde oplossing. In een dergelijke gepolariseerde beleidsarena wordt milieu- en natuurkennis strategisch gebruikt. Kennis wordt vooral gebruikt ter onderbouwing van de eigen (beleids)standpunten en om anderen te overtuigen van het eigen gelijk” (Aa, 2000: 17). Vergelijkbare mechanismen komen ook voor bij het gebruik van swo in het Nederlandse natuurbeleid (Duineveld et al., 2006). Zo heeft het ministerie van LNV veel studies gefinancierd naar de waardering voor natuur. De uitkomsten daarvan zijn veelal positief. Hoewel soms in het midden wordt gelaten wat mensen precies onder natuur verstaan worden de uitkomsten van dit soort studies met regelmaat aangehaald om het natuurbeleid te legitimeren:

“Uit recent onderzoek naar de positie van natuur in de Nederlandse samenleving, blijkt een grote betrokkenheid bij de natuur. Natuur is voor veel mensen een belangrijke waarde (...) Het principe van een actief natuurbeleid wordt daarom vrij algemeen geaccepteerd en noodzakelijk geacht” (www.rlg.nl).

De analyse dat swo wordt gebruikt als legitimatie of als politieke ammunisie is overigens geen groot nieuws. De beroemde socioloog Bourdieu wees er begin jaren ‘80 al op dat veel sociologen en economen in feite ‘sociale ingenieurs’ zijn met als functie het verhogen van de omzet te verhogen van de directies der particuliere bedrijven en openbare instellingen. “Zij leveren een rationalisering van de praktische of halfwetenschappelijke kennis die de leden van de heersende klassen bezitten omtrent de sociale wereld. De bestuurders hebben in onze tijd behoefte aan een wetenschap die hun heerschappij kan rationaliseren in de dubbele betekenis van het woord: die zowel de mechanismen versterkt waarmee die heerschappij gevestigd blijft, als zorg draagt voor de legitimering ervan. (...) voorbeelden van een dergelijke halfbakken ‘wetenschap’ zijn de organisatiesociologie zoals die in sommige instellingen opgevat wordt, en de politieke wetenschap (...), met hun voorliefde voor onderzoeksinstrumenten als de opiniepeiling op steekproefbasis” (Bourdieu, 1988: 41-42).

DISCREPANTIES TUSSEN DE DOELEN EN HET EFFECT VAN SWO

Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat een deel van de onder meer in onderzoeksvoorstellen beschreven buitenwetenschappelijke doelen van swo overeenkomen met het daadwerkelijke gebruik dat er van swo in uiteenlopende praktijken wordt gemaakt. (Met uitzondering van het legitimerende, beleidsondersteunende gebruik van swo. Dit type gebruik wordt, zoals gezegd, zelden tot nooit expliciet als doel van een onderzoek geformuleerd.) De beloftes waarmee het buitenwetenschappelijke nut van swo wordt gelegitimeerd lijken aldus geen loze beloftes. Tenminste, als de gestelde doelen per definitie zouden leiden tot de beoogde en gewenste buitenwetenschappelijke effecten. Dat is echter niet het geval. Genuanceerder uitgedrukt: er zijn een aantal gradaties te onderscheiden in de mate waarin te voorspellen valt dat de oorspronkelijke buitenwetenschappelijke doelen van het onderzoek overeen zullen stemmen met het uiteindelijke gebruik daarvan.

Van een sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat tot doel heeft het beleid te evalueren, kan worden verwacht dat er tussen de oorspronkelijke doel (het evalueren van het beleid) en de uitkomst van het onderzoek (een evaluatie van het beleid) niet veel onzekerheid bestaat. Het

wel of niet slagen van een evaluatie is afhankelijk van de onderzoekers, de evaluatiemethoden en de bereidwilligheid van de mensen en organisaties die onderworpen worden aan de evaluatie. Als deze zaken 'in orde zijn' dan is de kans groot dat een evaluatie goed wordt uitgevoerd en daarmee het gestelde buitenwetenschappelijke doel kan worden bereikt.

Of er iets met de resultaten van een evaluatie wordt gedaan valt echter met een evaluerend onderzoek zelf moeilijk te sturen. Het is afhankelijk van factoren waar het onderzoek weinig invloed op uitoefent. De potentiële gebruikers van het onderzoek kunnen het actief gaan inzetten voor de aanpassing van het beleid maar evenzogoed kan het onderzoek in de spreekwoordelijke la verdwijnen en daar nooit meer uitkomen. Bijvoorbeeld als de resultaten van een studie politiek gevoelig liggen. Of omdat de wetenschappelijke uitkomsten door de kennisgebruikers worden gediskwalificeerd als nutteloos of ongewenst.

Dat verschillende factoren invloed kunnen uitoefenen op de mate waarin kennis wordt gebruikt en de manier waarop, en dat deze soms eveneens beïnvloeden welke kennis wel en niet wordt geproduceerd en gereproduceerd, is een conclusie die Flyvbjerg, in navolging van Foucault², trekt in zijn boek *Rationality and power: democracy in practice*. Dit boek is gebaseerd op een gedetailleerd empirisch onderzoek naar planningspraktijken in de stad Aalborg. Een van de opvallendste conclusies daaruit is dat het gezegde 'kennis is macht' ook kan worden omgedraaid (Flyvbjerg, 1998). Macht, schrijft Flyvbjerg, definieert wat we binnen en buiten wetenschappelijke disciplines als kennis, rationaliteit en uiteindelijk als de werkelijkheid beschouwen (Flyvbjerg, 2002: 361)³.

De productie, reproductie en het gebruik dat er van kennis wordt gemaakt wordt gestuurd door wetenschappelijke, maatschappelijke, bestuurlijke en politieke machten. Het is niet te voorspellen welke machten het

gebruik van kennis in ‘de praktijk’ zullen beïnvloeden en nog minder hoe deze invloed zal uitwerken. Dat geldt natuurlijk ook voor het beoogde effect van studies die tot doel hebben het democratische gehalte van een beleidsprocedure te verhogen, de communicatie te verbeteren of dominante denkbeelden te deconstrueren. De historische studie van Foucault naar de werking van strafsystemen in de 18e en 19e eeuw, bijvoorbeeld, is een actieve rol gaan spelen in het debat over het functioneren van gevangenissen in Frankrijk (Foucault, 2001a). Het is door critici van gevangenissen, inclusief Foucault zelf, gebruikt als machtsmiddel om argumenten tegen het detentiesysteem te legitimeren en kracht bij te zetten (Eribon, 1989). Maar net zo goed had dit boek geen rol kunnen spelen in het debat en slechts door historici zijn gebruikt voor aanvullend of diepgaander historisch onderzoek. Het had misschien zelfs in de vergetelheid kunnen zijn geraakt.

De grootste discrepantie tussen de voorgestelde doelen en het uiteindelijke gebruik van swo in de praktijk komt voor bij die typen onderzoek die misschien wel het meest worden geprofileerd als studies waarvan de resultaten daadwerkelijk een bijdrage zullen leveren aan het bereiken van buitenwetenschappelijke doelen. Een voorbeeld daarvan is het transitieonderzoek of transitie-management⁴. Dit is er expliciet op gericht aanbevelingen te produceren die, mits goed opgevolgd, zullen leiden tot veranderingen en/of innovaties. Ten onrechte wordt de suggestie gewekt dat de aanbevolen sturingsregels en beleidsinstrumenten zullen werken als voorgesteld. Want, zoals elders uitvoeriger beargumenteerd, al kunnen analyses van maatschappelijke, bestuurlijke of politieke processen ontegenzeggelijk inzicht verschaffen in de processen, factoren en mechanismen die voor veranderingen hebben gezorgd, dat betekent nog niet dat deze descripties automatisch zijn om te schrijven naar prescripties, zoals sturingsregels en concrete

aanbevelingen voor het handelen (Duineveld et al., 2007).

Kortom, hoe mooi en retorisch sterk de woorden ook mogen zijn waarmee onderzoekers de buitenwetenschappelijke zin van hun studies beschrijven en hoe beloftevol het maatschappelijk nut soms ook wordt verwoord, het gebruik en het politiek-maatschappelijke effect van de meeste soorten swo is nooit van tevoren te voorspellen. Deze conclusie zou misschien de sceptis kunnen voeden van mensen die beweren dat swo een nutteloze activiteit is van sociologen en vergelijkbare types die zich voornamelijk bezig houden met het in moeilijke woorden beschrijven van zaken die iedereen op zijn klompen kan aanvoelen. Het tegendeel is waar. Swo heeft in het verleden vele politieke, bestuurlijke en maatschappelijk rollen gespeeld en zal dit in de toekomst ook blijven doen. Het is nooit te voorspellen of een swo wordt gebruikt en indien dat het geval is, welk effect het zal sorteren. Toch is het een gegeven dat onderzoekers met de door hen geproduceerde studies direct en indirect veel invloed (hebben) kunnen uitoefenen op politiek en maatschappij. Om deze invloed te begrijpen is kennis nodig over het gebruik van wetenschappelijke kennis in maatschappelijke, politieke en bestuurlijke praktijken, het type kennis waaruit dit essay is ontsproten (zie bijvoorbeeld: Gingras, 1995, Latour, 1995, Flyvbjerg, 1998, Latour, 1999, Veld, 2000).

DE ZIN VAN ONDER- ZOEK NAAR BUITEN- WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK VAN SWO

Studies naar de buitenwetenschappelijke rol van kennis kunnen zowel de onderzoekers als de kennisvragers en -gebruikers veel leren. Zo leert dit essay dat men realistisch en bescheiden moet zijn over de mogelijkheid vooraf te voorspellen welke rol swo zal gaan spelen in een bepaalde context. Niet alleen voor beleggingsfondsen maar ook voor de sociale wetenschappen geldt immers dat in het verleden behaalde resultaten geen garanties bieden voor de toekomst. Want het is, zoals gezegd, voor een belangrijk deel niet in het onderzoek zelf gelegen waarvoor het gebruikt zal worden.

Naast een realistischer blik op de relatie tussen de buitenwetenschappelijke doelen en het effect van swo kunnen studies naar deze relatie de onderzoekers bewust maken van de politieke en maatschappelijke machten die de productie van kennis kunnen beïnvloeden. Daardoor zouden onderzoekers kunnen voorkomen dat hun studies te veel worden beïnvloed door organisaties en individuen die zaken nastreven waar de onderzoekers zich liever niet achter scharen. Eveneens biedt het de mogelijkheid zeer bewust te worden van het gebruik of misbruik dat er van onderzoeksresultaten kan worden gemaakt. Sommige wetenschappers zouden,

bijvoorbeeld, kunnen gaan inzien dat hun, door democratische intenties en andere nobele ambities ingegeven, studies voornamelijk worden gebruikt om de voorkeuren van een klein maar machtig groepje ambtenaren op ministerie X te legitimeren. Ze zouden ook tot het inzicht kunnen komen dat de door hen geïntroduceerde, ogenschijnlijk onschuldige, categorieën om groep X van groepen Y te onderscheiden, uitsluiting en marginalisering van deze groepen in de hand werken.

Inzichten over het gebruik van kennis in buitenwetenschappelijke praktijken kunnen daarbij zelfs financieel aantrekkelijk zijn voor zowel onderzoekers als voor de financiers van swo. Ze kunnen onderzoekers leren hun onderzoek in onder meer onderzoeksvoorstellen op een strategische manier te presenteren. Van een collega leerden we bijvoorbeeld dat het voor hem de grootste uitdaging is om het politieke en maatschappelijke nut zo te formuleren dat opdrachtgevers hun portemonnee trekken en dat er voor hem als onderzoeker voldoende ruimte blijft zijn eigen onderzoekslijn te continueren. “In de academische wereld bestempelen sommigen mij misschien als ‘opportunistisch’ in het bedrijfsleven echter zal men spreken van ‘zakelijk’,” aldus de onderzoeker. Dezelfde inzichten kunnen de opdrachtgevers van swo veel geld besparen doordat ze de grenzen van het nut of het effect van swo van tevoren in kaart kunnen brengen. Het inzicht bijvoorbeeld dat bepaalde kennis en aanbevelingen, hoe wetenschappelijk de analyses ook moge zijn waar ze uit zijn ontsproten, in de praktijk niet per definitie leiden tot het bereiken van de gewenste doelen en dat deze misschien zelfs zeer ongewenste bijwerkingen kunnen hebben, kan de financiers van swo leren dat het geen zin heeft geld te besteden aan die typen swo.

NOTEN

- 1 Deconstructie is een samenvoeging van de woorden constructie en destructie. Het is het in één beweging afbreken van onjuiste denkbeelden en het opbouwen van nieuwe, betere denkbeelden (Oger, 1995).
- 2 De wederzijdse relatie tussen kennis en macht is uitgebreid bestudeerd door de Franse filosoof en historicus Michel Foucault. In navolging van Nietzsche schreef hij: “Misschien moeten we ook afstand nemen van een traditie die suggereert dat kennis slechts kan bestaan waar machtsverhoudingen zijn opgeschort, en dat kennis zich alleen kan ontwikkelen los van de belangen, eisen en geboden van de macht. Misschien moeten we het denkbeeld laten varen dat (...) afstand doen van macht een voorwaarde is om kennis te verwerven. We moeten veeleer erkennen dat macht kennis produceert (...), dat kennis en macht elkaar direct impliceren, dat er geen machtsverhouding bestaat zonder de vorming van een daaraan gecorreleerd kennisgebied, en dat er geen kennis bestaat die niet tegelijk machtsverhoudingen veronderstelt en vormt” (Foucault, 2001a: 43, vgl. Foucault, 2003b, Foucault, 1998).
- 3 “I already mentioned (...) Francis Bacon’s dictum that knowledge is power. This dictum expresses the essence of Enlightenment thinking. “Enlightenment is power,” and the more enlightenment-the more rationality-the better. The Aalborg study shows that Bacon is right; knowledge is power. But the study also shows that the inverse relation between power and knowledge holds and that empirically, as opposed to normatively, it is more important: “Power is knowledge.” In this sense, the study stands Bacon on his head. It shows how power defines what gets to count as knowledge” (Flyvbjerg, 2002: 361).
- 4 Transitie zijn structurele maatschappelijke veranderingen die het resultaat zijn van op elkaar inwerkende en elkaar versterkende ontwikkelingen op het gebied van economie, technologie, cultuur, instituties, natuur en milieu (Rotmans, 2003, Rotmans, 2004).

LITERATUUR

- Aa, v.d. (2000). *Willens en wetens: de rollen van kennis over milieu en natuur in beleidsprocessen*. In R. in 't Veld (Ed.). Rijswijk: Lemma
- Aarts, N. (1998). *Een kwestie van natuur. Een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Ark, R.G.H., van. (2005). *Planning, contract en commitment: naar een relationeel perspectief op gebiedscontracten in de ruimtelijke planning*. Delft: Eburon
- Assche, K., van. (2004). *Signs in time. An interpretive account of urban planning and design, the people and their histories*. Wageningen: Wageningen University
- Bettinghaus, E.P., & Cody, M.J. (1994). *Persuasive communication*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers
- Bourdieu, P. (1988). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep
- Cornelius, R. (1996). *The Science of emotion*. New Jersey: Prentice-Hall
- Duineveld, M. (2006). *Van oude dingen, de mensen, die voorbij gaan. Over de voorwaarden meer recht te kunnen doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistorie*. Delft: Eburon
- Duineveld, M., & Beunen, R. (2006). *Draagvlak: 1.130.000 hits : een kritische beschouwing van een populair begrip*. Wageningen: Wageningen Universiteit Leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse i.s.m. Landgebruiksplanning
- Duineveld, M., Beunen, R., Assche, K., van., & Ark, R., van. (2007). *The difference between knowing the path and walking the path. Over het maakbaarheidsdenken in beleidsonderzoek en de verhouding tussen de descriptie en prescriptie*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Duineveld, M., & Lengkeek, J. (2002). *Het beleefde land: over beleving & meervoudig ruimtegebruik*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Edelenbos, J., & Monnikhof, R. (Eds.). (2001a). *Lokale interactieve beleidsvorming*. Utrecht: Lemma

- Edelenbos, J., Teisman, G.R., & Reuding, M. (2001b). *Interactieve beleidsvorming als sturingsopgave*. Den Haag: Innovatie Netwerk Groene Ruimte en Agrocluster
- Eribon, D. (1989). *Michel Foucault. Een biografie*. Amsterdam: Van Gennep
- Flyvbjerg, B. (1998). *Rationality and power: democracy in practice*. Chicago: University of Chicago Press
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making social science matter: why social inquiry fails and how it can count again*. Cambridge: Cambridge University Press
- Flyvbjerg, B. (2002). Bringing power to planning research. One researcher's praxis story. *Journal of Planning Education and Research*, 21, 353-366
- Foucault, M. (1973). *Birth of the clinic: an archaeology of medical perception*. London
- Foucault, M. (1988). *De orde van het spreken*. Meppel: Boom
- Foucault, M. (1998). *The will to knowledge. The history of sexuality: 1*. London: Penguin Books
- Foucault, M. (2001a). *Discipline, toezicht en straf*. Groningen: Historische Uitgeverij
- Foucault, M. (2001b). *Madness and civilization: a history of insanity in the Age of Reason*. London: Routledge
- Foucault, M. (2003a). *Abnormal. Lectures at the College de France, 1974-1975*. New York: Picador
- Foucault, M. (2003b). "Society must be defended" *Lectures at the College de France, 1975-76*: Picador USA
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books
- Gingras, Y. (1995). Following Scientists through Society? Yes, but at Arm's Length! In J. Z. Buchwald (Ed.), *Scientific Practice: Theories and Stories of Doing Physics*. Chicago: The University of Chicago Press
- Hoppe, R. (2002). *Van flipperkast naar grensverkeer. Veranderende visies op de relatie tussen wetenschap en beleid*. AWT Achtergrondstudie nr. 25: Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid
- Jacobs, M. (2006). *The production of mindscapes: a comprehensive theory of landscape experience*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Jacobs, M., & Kuijter, G. (2007). *Ruimte voor de Rivier en beleving*. Wageningen: Alterra
- Kuindersma, W., & Boonstra, F.G. (2005). *Methoden van beleidsevaluatie onder de loep: een zoektocht naar nieuwe vormen van beleidsevaluatie voor het Milieu- en Natuurplanbureau*. Wageningen: Natuurplanbureau Vestiging Wageningen
- Latour, B. (1993). *We have never been modern*. New York: Harvester Wheatsheaf
- Latour, B. (1995). *Wetenschap in actie; wetenschappers en technici in de maatschappij*. Amsterdam: Bakker
- Latour, B. (1999). *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. London: Harvard University Press
- Latour, B. (2004). *Politics of nature: how to bring the sciences into democracy*. London: Harvard University Press
- Lengkeek, J. (2007). *Paradise by the Hurricane-Lamp. A Theoretical and Empirical Search into a Style of Primitivism in Nature Camping*. Paper presented at the International Conference 'The Rhythms of the Sacred: Time of the Monk, Time of the Tourist on the Global Scene'
- McHoul, A., & Grace, W. (1995). *A Foucault primer: discourse, power and the subject*. Victoria: Melbourne University Press
- Oger, E. (1995). *Jacques Derrida*. Kampen: Kok Agora
- Poorter, M. (2005). *Democratische Legitimiteit van Governance Networks*. UvA, Amsterdam
- Rotmans, J. (2003). *Transitiemanagement: sleutel voor een duurzame samenleving*. Assen: Van Gorcum
- Rotmans, J. (2004). *Maatschappelijke innovatie: tussen droom en werkelijkheid staat complexiteit*. Rotterdam: Erasmus Universiteit
- Rotmans, J., Loorbach, D., & Brugge, R., van der. (2005). *Transitiemanagement en duurzame ontwikkeling; Co-evolutionaire sturing in het licht van complexiteit. Beleidswetenschap*, 19(2), 3-23
- Turnhout, E. (2003a). *Brug over de kloof: het natuurplanbureau en de relatie tussen kennis en beleid*. Wageningen: Natuurplanbureau
- Turnhout, E. (2003b). *Ecological indicators in Dutch nature conservation. Science and policy intertwined in the classification and evaluation of nature*. Amsterdam: Aksant
- Veld, R.J., in 't. (Ed.). (2000). *Willens en wetens: de rollen van kennis over milieu en natuur in beleidsprocessen*. Rijswijk: Lemma
- Woerkum, C., van, Kuiper, D., & Bos, E. (1999). *Communicatie en innovatie: een inleiding*. Alphen aan den Rijn: Samsom
- Woerkum, C.J. (1988). *Persuasieve voorlichting : een terreinverkenning ten behoeve van evaluatie-onderzoek*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Woerkum, C.J., van. (2000). *Communicatie en interactieve beleidsvorming*. Alphen aan den Rijn: Samsom

colofon

Tekst:

- Martijn Duineveld / Leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse /
t. 0317 485770 / martijn.duineveld@wur.nl /
www.martijnduineveld.nl
- Guido Kuijer / Leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse /
t. 0317 484384 / guido.kuijer@wur.nl / www.sal.wur.nl

Ontwerp: Accu grafisch ontwerpers, Arnhem
Druk: Extrapool, Nijmegen
Bindwerk: Handboekbinderij Geertsen, Nijmegen
Oplage: 100

ISBN: 978-90-8585-160-8

© 2007 Leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke Analyse, Wageningen Universiteit

ONDERZOEK, WAARONDER HET SOCIAAL-WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK (SWO) WORDT STEEDS VAKER: 'TOEGEPAST', 'STRATEGISCH', 'MODE 2', 'POST-NORMAAL' OF 'TRANSDISCIPLINAIR' GENOEMD. DEZE TERMEN DUIDEN EROP DAT ONDERZOEK WORDT INGEGEVEN, GEMOTIVEERD EN GESTUURD DOOR BUITENWETENSCHAPPELIJKE VRAGEN EN DOELEN. ER WORDEN ONDER MEER STUDIES GEDAAN MET HET DOEL HET OVERHEIDSBELEID TE DEMOCRATISEREN EN TE EVALUEREN. ANDERE STUDIES HEBBEN ALS DOEL HET STIMULEREN VAN DUURZAME INNOVATIES EN HET GENEREEN VAN EFFECTIEVE COMMUNICATIE-STRATEGIEËN. IN DIT ESSAY BEANTWOORDEN WE DE VRAAG: IN HOEVERRE VALT TE VERWACHTEN DAT DE GESTELDE POLITIEK-MAATSCHAPPELIJKE DOELEN VAN SWO DAADWERKELIJK WORDEN BEREIKT?